

КОНТРОЛЬ РИЗИКІВ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

INNOVATION AND INVESTMENT RISK CONTROL ACTIVITIES OF ENTERPRISES

У статті наведено результати аналізу теорії і практики контролю ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств, обґрунтування пропозицій і рекомендацій щодо розвитку методології й методичного інструментарію контролю в інноваційно-інвестиційній сфері практичної діяльності. Обґрунтовано необхідність врахування специфіки функціонування вітчизняної економіки під час формування системи контролю ризиків. Визначено, що практична сторона контролю ризиків реалізується в процесі аргументації, ухвалення та виконання управлінських рішень у сфері фінансування інвестицій. Запропоновано методичний інструментарій для цілей контролю ризиків. Реалізація інноваційних програм та проектів пов'язана із залученням у інвестиційний процес значних обсягів фінансових ресурсів. З кожним його етапом пов'язана можливість виникнення ризиків, оскільки й інновації, і фінансові ресурси є їхнім джерелом.

Ключові слова: інноваційно-інвестиційна діяльність, фінансування, ризики, дохідність, концепція компромісу, методи оцінки, норма прибутку, премія за ризик.

В статті представлені результати аналізу теорії і практики контролю ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств, обґрунтування пропозицій і рекомендацій по розвитку методології і методичного інструментарію контролю в інноваційно-інвестиційній сфері практичної діяльності. Обґрунтовано необхідність урахування специфіки функціонування вітчизняної економіки при формуванні системи контролю ризиків. Визначено, що практична сторона контролю ризиків реалізується в процесі аргументації, прийняття і виконання управлінських рішень в сфері фінансування інвестицій. Предложено методический инструментарий для целей контроля рисков. Реализация инновационных программ и проектов связана с привлечением в инвестиционный процесс значительных объемов финансовых ресурсов. С каждым его шагом связана возможность возникновения рисков, поскольку и инновации, и финансовые ресурсы являются их источником.

Ключевые слова: инновационно-инвестиционная деятельность, финансирование, риски, доходность, концепция компромисса, методы оценки, норма прибыли, премия за риск.

УДК 330.338.43

DOI <https://doi.org/10.32843/bses.52-24>

Kініоро І.М.

к.е.н., доцент кафедри економіки та управління персоналом
Центральноукраїнський інститут
ПраТ «ВНЗ «МАУП»

Kіріоро Inna

Central Ukrainian Institute of
PJSC "Higher Education" Interregional
Academy of Personnel Management"

The article presents the results of analysis of the theory and practice of risk control of innovative and investment activities of domestic enterprises, substantiates proposals and recommendations for the development of methodology and methodological management tools in this area of practical activity. The need to take into account the specifics of the functioning of the domestic economy in the formation of a risk management system is argued. It is determined that the practical side of risk management is implemented in the process of justifying, adopting and implementing managerial decisions in the field of investment financing. A methodological toolkit is proposed for risk management purposes. Ensuring high dynamics of innovative activity is now a key, and quite often an alternative, element in achieving a high level of competitiveness of enterprises in the current economic conditions. The implementation of innovations brings significant and sometimes radical changes to the organization and technology of production. Such changes have not only positive effects, but also significantly increase the uncertainty of the performance and dynamics of economic development of enterprises, which can be associated with increased risks, which may lead to the failure of innovation. Risk is an objective condition for the existence of alternative solutions to various tasks in all spheres of human activity, and its subjectively acceptable measure is the criterion for choosing a specific alternative. Existence of risks in the economic activity of an enterprise is determined, on the one hand, by the presence of multiple variants of the development of economic phenomena and processes, and, on the other, by the lack of sufficient knowledge about the cause and effect relationships between these developments and the factors that cause it. The motivation for financing the innovation and investment activity of the enterprise, in the allocation of financial resources for their implementation, in most cases is the receipt of income. When making financial decisions, business owners or managers to whom financial management functions are delegated must continually and consciously take risks that are set individually by decision makers.

Key words: innovation and investment activity, financing, risks, profitability, concept of compromise, valuation methods, rate of return, risk premium.

Постановка проблеми. Одним з основних елементів забезпечення високого рівня конкурентоспроможності підприємств в сучасних економічних умовах є ріст їхньої інноваційно-інвестиційної діяльності. Реалізація інноваційних програм та проектів пов'язана із залученням в інвестиційний процес значних обсягів фінансових ресурсів. З кожним його етапом пов'язана можливість виникнення певних видів ризиків, оскільки й інновації, і фінансові ресурси є їхнім джерелом. Негативний вплив ризиків фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності може проявитися в таких сферах економіки підприємства, як зниження рівня його фінансової безпеки, фінансової стійкості, фінансової адаптивності, ліквідності, платоспроможності,

кредитоспроможності та інвестиційної привабливості. Тому питання контролю ризиків в інноваційно-інвестиційному процесі підприємства має безперервний характер і потребує створення ефективної системи контролю ризиків, а також відповідного організаційно-економічного та методичного забезпечення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Актуальні питання контролю ризиків активно досліджуються представниками різних шкіл і напрямів сучасної економічної теорії, загального та функціонального менеджменту. Нині ця проблема має потужну теоретико-методологічну базу та досконалий методичний інструментарій. Теоретичні та практичні аспекти управління ризиками фінансу-

вання інвестиційної діяльності підприємств різних галузей економіки є предметом професійної зацікавленості широкого кола дослідників. Зокрема, варто відмітити ґрунтовні наукові розвідки таких відомих учених, як І. Бланк, О. Гетьман, О. Гудзь, М. Дем'яненко, І. Зеліско, В. Кузнєцов, О. Непочащенко, П. Стецюк, А. Чупіс [1–8]. У них викладені результати наукових узагальнень, емпіричних та аналітичних досліджень питань економічної інтерпретації ризиків, їхньої ідентифікації та різних методів оцінки, розроблення заходів із попередження ризиків та локалізації можливих наслідків настання ризикових подій. Однак динамічний розвиток зовнішнього економічного оточення вітчизняних підприємств, посилення конкуренції на локальних та глобальних ринках, зміна умов нормативно-правового регулювання економіки потребують розширення та поглиблення дослідження питань проблеми управління ризиками фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств реального сектору вітчизняної економіки.

Постановка завдання. Мета статті полягає у проведенні критичного аналізу теорії і практики контролю ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств та обґрунтуванні пропозицій і рекомендацій щодо розвитку методології і методичного інструментарію контролю у цій сфері практичної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Забезпечення високої динаміки інноваційної діяльності нині є ключовим, а досить часто і безальтернативним елементом досягнення високого рівня конкурентоспроможності підприємств у сучасних економічних умовах. Реалізація інновацій вносить істотні, а іноді й радикальні зміни в організацію та технологію виробництва. Такі зміни не лише несуть у собі позитивні наслідки, але й суттєво збільшують невизначеність результатів діяльності та динаміки економічного розвитку підприємств, з чим пов'язане зростання ризиків, що може призвести до невдалого результату реалізації інновації. Ризик є об'єктивною умовою існування альтернативних варіантів вирішення тих чи інших завдань в усіх сферах людської діяльності, а його суб'єктивно прийнятна міра виступає критерієм вибору конкретної альтернативи.

Існування ризиків у господарській діяльності підприємства, з одного боку, визначається наявністю множинності варіантів розвитку економічних явищ та процесів, а з іншого – відсутністю достатніх знань про причинно-наслідкові зв'язки між цим розвитком та факторами, що його зумовлюють. Крім того, не всі результати схвалюваних управлінських рішень можуть бути кількісно проаналізовані. Тому в процесі контролю ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств важливе значення мають евристичні та інтуїтивні методи ухвалення рішень.

Мотивацією фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства, тобто виділення фінансових ресурсів на їх здійснення, здебільшого є отримання доходу. Приймаючи фінансові рішення, власники підприємства або менеджери, яким делеговано функції управління фінансами, повинні постійно й усвідомлено йти на ризик, допустимий рівень якого встановлюється індивідуально особами, що приймають такі рішення.

Досить часто ризик розглядають з позиції ймовірності фінансових втрат. Така позиція, на наш погляд, дещо спрощена й однобічна. Ризик не лише несе перспективу фінансових втрат, а й створює шанс для нових можливостей. Розуміння останнього і є основою отримання додаткових доходів, а також економічного розвитку та росту.

Таким чином, ризики є неодмінним та об'єктивним атрибутом економічної діяльності підприємства, а їх носієм є економічні ресурси та умови, в яких вона протікає. Формування та використання економічних ресурсів в інноваційно-інвестиційній діяльності пов'язані з усіма видами ризиків, що асоціюються з активами, які їх утворюють.

Вивчення літератури свідчить про те, що розвиток теоретичного базису управління ризиками має досить тривалу історію. Відомо, що в XV столітті Лука Пачолі досліджував питання теорії ймовірності та теорії ігор, постулати яких нині широко використовуються в управлінні ризиками. У подальшому цей аспект розвивався відомими французькими математиками Б. Паскалем та П. Фермою. Чільне місце проблема ризиків та її окремі аспекти знайшли у працях класиків політичної економії: Д. Рікардо, А. Сміта, Дж. Мілля, Дж. Гранта, Е. Галлея [7] та В. Петті [8; 9]. Однак найбільш активно ця проблема почала досліджуватися з середини минулого століття.

Теоретичний базис контролю ризиків фінансування операційної та інвестиційної діяльності підприємства становлять більшість фундаментальних гіпотез та концепцій сучасної неокласичної теорії фінансів. Наведемо короткі якісні характеристики окремих із них у контексті управління ризиками фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності підприємств.

Найбільший стосунок до питання цього дослідження має концепція взаємозв'язку (компромісу) між рівнем ризику та дохідністю, яку обґрунтував та оприлюднив у 1921 р. Френк Найт. У загальних рисах її сутнісний зміст зводиться до розуміння того, що отримання будь якого доходу на інвестування фінансових ресурсів завжди пов'язане з відповідним ризиком. Чим вищий рівень доходу очікує отримати власник фінансових ресурсів, тим більший рівень ризику його неотримання. Тобто між дохідністю та ризиком постійно існує пряма пропорційна залежність. Тому у практиці прийняття управлінських рішень щодо фінансування

інноваційних програм та проектів є перманентна необхідність знаходження компромісного співвідношення між дохідністю та ризиком в управлінні фінансовими ресурсами.

З цієї концепції можна сформулювати такі положення та підходи до формування системи управління ризиком: а) ризик – це не статичний та незмінний, а керований параметр, на рівень якого можна й необхідно активно впливати; б) можливість впливу доступна лише щодо ідентифікованого, проаналізованого та оціненого ризику; в) високий рівень початкового ризику не є достатньою підставою для відмови від здійснення діяльності, пов'язаної з цим ризиком; г) завжди можна знайти рішення, що забезпечує прийнятний компроміс між очікуваною вигодою та загрозою втрат [3].

У контексті управління ризиками теорія дисконтованих грошових потоків визначає, що норма прибутку на фінансовому ринку, крім усього іншого, має включати так звану «премію за ризик». У процесі обґрунтування доцільності та ефективності фінансування окремих інноваційних програм і проектів є необхідність врахування асоційованих із цією операцією ризиків шляхом коригування норми дисконту на рівень очікуваного (прогнозованого) ризику.

Кожне джерело фінансування окремих інноваційних програм і проектів має індивідуальну ціну (вартість). Відповідно до вимог теорія вартості та структури капіталу визначає, що ціна (вартість) кожного з використовуваних джерел фінансування в процесі обґрунтування управлінських інвестиційних рішень повинна враховувати і чинник ризику. Крім того, одним із критеріїв оптимізації структури джерел формування ресурсів є мінімальний ризик їхньої середньозваженої ціни. У практиці управління фінансами агроформувань ця теорія застосовується для вибору схеми фінансування виробничої та інвестиційної діяльності, конкретних джерел фінансових ресурсів, а також оптимізації структури останніх [4].

Теорії портфеля та оцінки дохідності фінансових активів пропонують моделі взаємозв'язку між дохідністю фінансових ресурсів та систематичним і несистематичним ризиками. Їх застосовують у процесі визначення норми дисконту (ціни джерел фінансування інвестиційної діяльності), оцінки ризиків окремих напрямів використання фінансових ресурсів.

Одним із компонентів теорії арбітражного ціноутворення є модель оцінки дохідності власних джерел фінансування (простих акцій), що визначається сумою очікуваної (нормальної) та ризикової (невизначеної) дохідності, яку можна використовувати для визначення ціни власних джерел фінансування.

Концепція альтернативних витрат пропонує інструменти порівняльної (альтернативної) оцінки

рівня дохідності та алгоритм знаходження середньої норми дисконтування. Фактор ризику враховується опосередковано як елемент ціни кожного джерела формування фінансових ресурсів. Ця концепція застосовується у процесі визначення норми дисконту (середньозваженої ціни джерел фінансування).

На практиці управління ризиками фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності підприємства реалізується на основі її планування. Останнє слід розглядати у широкому розумінні – не лише як стандартизовані процедури стратегічного, середньострокового (бізнес-план) та оперативного планування, а як і всі інші види прогнозно-аналітичних розрахунків та обґрунтувань, пов'язаних з ухваленням управлінських рішень про виділення та розподіл фінансових ресурсів за окремими напрямками їх використання.

Базою ідентифікації, діагностики та оцінки рівнів ризиків інноваційно-інвестиційної діяльності у більшості сучасних дослідників є вартісна модель аналізу руху грошових потоків від експлуатації активів, створених у процесі реалізації інвестицій. Вона передбачає оцінку процесу відшкодування витрат як за їхніми елементами (на оплату праці, сировину, матеріали, послуги), так і витрат на залучення фінансових ресурсів для забезпечення інвестиційного процесу. При цьому використовувані моделі та алгоритми у формалізованому вигляді реалізують концепцію взаємозв'язку (компромісу) між рівнем ризику та дохідністю, на базі якого встановлюються прийнятні для інвестора обмеження.

Зупинимося на найбільш принципових моментах врахування рівня ризику у процесі визначення важливих елементів прогнозно-аналітичних розрахунків реалізації інноваційно-інвестиційних проектів. Стосовно ризиків таким елементом виступає ціна (вартість) джерел їх фінансування, яка включає в себе три основні компоненти: норму безризикового прибутку, премію за ризик та інфляційну премію. Для визначення перших двох компонентів фінансова теорія рекомендує використовувати відому модель оцінки капітальних (фінансових) активів (Capital Assets Price Model, CAPM). За методом CAPM ціна джерела фінансування дорівнює сумі безризикового доходу та премії за ризик, скоригованій на v – коефіцієнт використаного фінансового інструменту. Тобто:

$$C_{\text{дф}} = (D_{\text{бр}} + D_{\text{ср}} - D_{\text{бр}}) * P, \quad (1)$$

де $C_{\text{дф}}$ – ціна джерел фінансування;

$D_{\text{бр}}$ – безризикова дохідність;

$D_{\text{ср}}$ – середньоринковий рівень дохідності;

P – коефіцієнт ступеня ризику джерела залучення фінансових ресурсів, що підлягає оцінці.

Сама формула має відносно просту, а її логіка цілком зрозуміла. Однак її практичне застосування потребує відповідного інформаційного

забезпечення і пов'язане з вирішенням низки проблем, які у вітчизняній літературі ще мало досліджені або є предметом теоретичних дискусій.

Нині немає однозначної відповіді на питання, як у вітчизняній практиці, де фондовий ринок знаходиться лише на початковому етапі свого становлення, визначити рівень безризикового доходу. Безпосередній стосунок до безризикового доходу має поняття «безризиковий актив», введене у термінологічний апарат фінансової теорії Г. Марковіцем. Він розглядається як вкладення фінансових ресурсів на один прогнозний часовий період.

Виходячи з обмеженості терміну використання, дохідність таких вкладень є визначеною, а сам фінансовий актив вважається безризиковим [6].

У дослідженнях більшості західних аналітиків рівень безризикового доходу асоціюється з дохідністю державних зобов'язань, найчастіше казначейських векселів. Є й інші підходи. Так, Ф. Фабоцці вважає цілком прийнятним використовувати для цієї мети дохідність інструментів, які є об'єктом конкретної фінансової угоди, наприклад ставку LIBOR [8].

Ще одним компонентом ціни джерел фінансування є премія за ризик. У моделі CAMP вона представлена різницею між D_{CP} і D_{BP} , скоригованою на коефіцієнт. Стосовно визначення останнього вимірника теж є певні проблеми. На думку Г. Марковіца, для конкурентних і стабільних фінансових ринків варіація дохідності є адекватним відображенням міри ризику інструментів залучення фінансових ресурсів. При цьому ризик може бути розкладений на ринковий (систематичний) та власний (несистематичний).

У науковій літературі визначене за цією формулою значення дістало назву історичного, або фактичного. Воно відображає ступінь ризику оцінюваного інструменту фінансування у попередньому (минулому) часовому періоді, тоді як для визначення ціни його власних джерел першочергове значення має оцінка майбутнього ризику. Метод екстраполяції стосовно таких складних явищ, як коваріація та варіація дохідності, не забезпечує надійного результату, особливо в нестабільних економічних умовах. Тому використання статистичних даних про позитивну тенденцію дохідності підприємства у минулому не може бути гарантією збереження такої динаміки в майбутньому, оскільки ситуація цілком може змінитися на протилежну.

Незважаючи на існування певного взаємозв'язку між фінансовими подіями у минулому і в майбутньому, сценарій майбутнього розвитку не обов'язково зумовлюється минулими подіями. Враховуючи ці обставини, у фінансовій теорії були розроблені методики їх коректування. Це привело до появи двох різновидів в : 1) уточненої та 2) фундаментальної [9].

Тому для аналітично-планових розрахунків вітчизняних підприємств здебільшого цілком прийнятним є застосування експертного методу встановлення величини премії за ризик. По суті цей підхід принципово не відрізняється від описаних вище методів знаходження значення в. Крім того, експертний метод дає змогу враховувати ширше коло різних видів ризиків, які притаманні конкретному напрямку чи сфері фінансування. Завдяки цьому розширюється гнучкість і збільшується адаптивність інструментарію оцінки премії за ризик. Ще одним методичним підходом до визначення ціни джерел фінансування є встановлення необхідної інвестору доходності. Вона трактується як ціноутворення ризикованих фінансових активів. Для цього використовуються два принципово різних методичні підходи:

1) «абсолютний», який враховує інтереси та поведінку інвесторів, їхні споживчі переваги через включення в модель ціноутворення функції споживання;

2) «відносний», що встановлює ціну окремого ризикованого активу за аналогією, тобто через зіставлення з відомою ціною на інші активи (наприклад, модель визначення ціни опціону Блека-Шоулза) [10].

Видається, що ці моделі досить проблематично використовувати в практиці управління ризиками фінансування інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств. Суттєві обмеження в цій сфері вносять недостатній рівень розвитку фондового ринку, а також якість інформаційного забезпечення відповідних аналітичних та прогнозних розрахунків.

Виходячи із зазначеного, ми вважаємо доцільним кумулятивний метод визначення ціни джерел фінансування з використанням як аналітичних моделей, так і експертних оцінок.

Аналіз та оцінка ризиків у кінцевому підсумку має на меті виявлення чинників, що негативно впливатимуть на фінансові результати реалізації бізнес-ідеї, а також розроблення заходів зі зменшення та локалізації негативних наслідків у разі настання несприятливої події. Тому його логічним наслідком повинні бути:

- розроблення ефективних профілактичних дій щодо запобігання очікуваним ризикам;
- створення резервних (страхових) запасів;
- зовнішнє страхування окремих видів ризиків;
- отримання законодавчих гарантій захисту від окремих видів ризиків;
- інші форми страхування ризиків.

Висновки з проведеного дослідження. Таким чином, узагальнення результатів аналізу теорії та практики інноваційно-інвестиційної діяльності вітчизняних підприємств дало змогу встановити, що економічні ресурси та умови її здійснення є джерелом ризиків, контроль за якими виступає

перманентним завданням їхнього менеджменту. Аргументовано, що під час формування системи контролю ризиків фінансування інноваційно-інвестиційних проектів підприємств необхідно враховувати специфіку функціонування вітчизняної економіки. Визначено, що практичний бік управління ризиками реалізується у процесі обґрунтування, ухвалення та виконання управлінських рішень у сфері фінансування інвестицій. Запропоновано методичний інструментарій для цих цілей.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бернстайн П. Против богов: Укрощение риска: учебное пособие/ Пер. с англ. Боброва А.В. Москва, 2000. 400 с.
2. Бланк І.А. Управління фінансовими ризиками: монографія. Київ: Ніка-Центр, 2005. 600 с.
3. Гетьман О.О., Білодід А.О. Інноваційні методи розвитку персоналу. Глобальні та національні проблеми економіки. 2017. № 17. С. 556–561.
4. Гудзь О.Є., Стецюк П.А. Концептуальні засади управління ризикозахищеністю підприємства. Київ: *Економіка АПК*, 2017. № 11. С. 61–68.
5. Гудзь О.Є., Дем'яненко М.Я., Стецюк П.А. Оцінка кредитоспроможності агроформувань (теорія та практика): монографія. Київ: ННЦІАЕ, 2018. 302 с.
6. Кузнєцов Є.А. Науково-методологічні проблеми розвитку процесу професіоналізації менеджменту в Україні. *Ринкова економіка*. 2017. Т. 16. Вип. 1. С. 9–21.
7. Нepochatenko O.O. Організаційно-економічні механізми кредитування аграрних підприємств: монографія. Умань, 2007. 456 с.
8. Чупіс А.В. Економічні ризики: поняття, сутність та класифікація. Суми. *Вісник СНАУ. Серія «Фінанси і кредит»*. 2018р. № 2. С. 423–428.
9. Шацька З.Я., Григоренко Я.О. Напрями підвищення ефективності праці управлінського персоналу підприємства. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. № 14. С. 596–598.
10. Ягоднікова В.В. Кейс-метод (Case study) як форма інтерактивного навчання майбутніх фахівців. *Педагогічні науки*. 2010. № 5. 10 с. URL: http://www.rusnauka.com/1_NIO_2008/Pedagogical/25496.doc.htm (дата звернення: 20.02.2020).

REFERENCES:

1. Bernstein P. (2000) Protiv bogov: ukroshchenie riska [Against the gods: Taming the risk]: a textbook / Trans. with English. Bobrova AV Moscow, 400 p.
2. Blank I.A. (2015) Upravlinnya finansovimi rizikamy [Financial Risk Management]: A Monograph. Kyiv: Nika-Center, 600 p.
3. Getman, O.O. (2017). Innovacijni metody rozvytku personalu [Innovative methods of personnel development]. Global and national problems of economy, no. 17, pp. 556–561.
4. Gudz O., Stetsyuk P. (2017) Konceptual'ni zasady upravlinnya ryzykozahischnisty pidpryemstva [Conceptual principles of enterprise risk management]. Kyiv: AIC Economics, no. 11. P. 61–68.
5. Gudz O., Demyanenko M., Stetsyuk P. (2018) Ocinka kreditospromozhnosti agroformuvan'(teoriya i praktika) [Credit rating of agricultural companies (theory and practice)]: monograph. Kyiv: NSSIAE, 302 p.
6. Kuznetsov, E.A. (2017). Naukovo-metodologichni problemy rozvytku procesu profesionalizaciyi menedzhmentu v Ukraini [Scientific and methodological problems of the process of professionalization of management in Ukraine] Rynkova ekonomika, vol. 3. no. 16, pp. 9–21.
7. Nepochatenko O.O. (2017) organizacijno-ekonomichni mehanizmy kreditovannja agrarnih pidpryemstv [Organizational and economic mechanisms of crediting of agricultural enterprises]: monograph. Uman, 456 p.
8. Chupis A.V. (2018) Ekonomichni ryzyki: ponyattya, sutnist' ta klasifikacija [Economic risks: concept, nature and classification]. Sumy. SNAU Bulletin. Finance & Credit Series. No 2. Pp. 423–428.
9. Shatka, Z.Ya. (2016). Napryamy pidvyshhennya efektyvnosti praci upravlinskogo personalu pidpryemstva [Areas of increase of labor productivity of management of the enter-prise]. Global and national problems of economy, no. 14, pp. 596–598.
10. Yagodnikova, V.V. (2010). Kejs-metod (Case study) yak forma interaktyvnogo navchannya majbutnix faxivciv [Case study (Case Study) as a form of interactive training for future professionals]. Pedagogical Science, no. 5, 10 p. Available at: <http://www.rusnauka.com/Pedagogical/.doc.htm> (accessed 20 February 2020).